

УДК 130

Стратонова Н.

СМИСЛОВЕ КОНСТРУЮВАННЯ ПОСТЛЮДИНИ В СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

Цель статьи – проанализировать основные направления в смысловом конструировании постчеловека в современном социальном и виртуальном пространстве путем анализа научных исследований конца XIX–XX ст. В работе проанализированы философско-антропологические направления, связанные с пониманием постчеловека и его роли в обществе будущего, а именно постгуманизм и трансгуманизм, а также рассмотрены трансформации антропологических и социокультурных основ бытия человека в условиях дискурса компьютерной виртуальности. Отмечено, что дискурс постчеловеческого является непрерывным процессом обмена различными точками зрения, которые касаются попыток изменить условия жизни современного человека. Постгуманизм и трансгуманизм, как основные течения в контексте данных исследований, предлагают множество путей к переосмыслению возможных экзистенциальных результатов.

Ключевые слова: киберкультура, постчеловек, постгуманизм, трансгуманизм.

Мета статті – проаналізувати основні напрямки в смисловому конструюванні постлюдини в сучасному соціальному й віртуальному просторі шляхом аналізу наукових досліджень кінця XIX–XX ст. У роботі проаналізовано філософсько-антропологічні напрямки, пов'язані з розумінням постлюдини та її ролі в суспільстві майбутнього, а саме постгуманізм і трансгуманізм, а також розглянуто трансформації антропологічних і соціокультурних основ буття людини в умовах дискурсу комп'ютерної віртуальності. Зазначено, що дискурс постлюдського є безперервним процесом обміну різними поглядами, що стосуються спроб змінити умови життя сучасної людини. Постгуманізм і трансгуманізм, як основні течії в контексті цих розвідок, пропонують безліч шляхів до переосмислення можливих екзистенційних результатів.

Ключові слова: кіберкультура, постлюдина, постгуманізм, трансгуманізм.

The article is aimed to analyze main trends in sensual reconstruction of posthuman in modern social and virtual space through the analysis of scientific researches of 19th - 20th centuries. The paper considers philosophical and anthropological trends connected with posthuman comprehension and its role in the society of the future, namely posthumanism and transhumanism. Transformations of anthropological and sociocultural foundations of human existence are studied in the conditions of computer virtuality. It is indicated that the discourse of posthuman is an incessant process of exchanging different points of view that are trying to change life conditions of modern man. Posthumanism and transhumanism as main trends in the context of the research offer various ways of interpretation of possible existential results.

Keywords: cyberculture, posthuman, posthumanism, transhumanism.

Вступ. Тематика осмислення конструювання ідентичності в сучасній культурі, а саме в мережі Інтернет, формується й актуалізується наприкінці ХХ ст. завдяки стрімкому розвитку комп'ютерних технологій. Таким чином, дискурс співвідношення реальної й віртуальної дійсності, кіберкультури й конструювання нового типу

людини ХХІ ст. залучає все більшу кількість науковців. Відтак, тематика постлюдини / надлюдини, піднята ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Ф. Ніцше, Ф. Віллардом, представниками постгуманізму, трансгуманізму тощо, є гостро актуальною для сучасності й потребує свого подальшого вивчення.

Метою пропонованої статті є проаналізувати основні напрямки в смисловому конструюванні постлюдини в сучасному соціальному й віртуальному просторі шляхом аналізу наукових досліджень кінця ХІХ – ХХ ст. Запропонована мета окреслила низку завдань: проаналізувати філософсько-антропологічні напрямки, пов'язані з розумінням постлюдини та її ролі в суспільстві майбутнього, а саме постгуманізм і трансгуманізм; розглянути трансформації антропологічних і соціокультурних основ буття людини в умовах дискурсу комп'ютерної віртуальності.

Стан розроблення теми. Термін «постлюдина» в межах концепцій постгуманізму й трансгуманізму починає застосовуватись у загальнокультурному та філософському дискурсах наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. До філософського розуміння постгуманізму неодноразово звертались у своїх працях Ф. Фукуяма, Р. Барт, Ф. Фенон, Л. Альтюсер, Ж. Бодрійяр, Д. Гаравей, Ж.-Ф. Ліотар, М. Епштейн, Т. Морроу, Ф. Феррандо, С. Хоружий тощо. Тим не менш, особливості смислового конструювання концепції постлюдини у віртуалістиці є недостатньо дослідженими, а відтак актуальними й потребують свого подальшого вивчення.

Основна частина. На початку ХХ ст. традиційний гуманізм переживає глибоку кризу, пов'язану з Першою світовою війною, її наслідками, а також зі змінами в ставленні людини до природи та самої себе. Останнє безпосередньо пов'язане з появою машини в людському житті. Як справедливо зауважує М. Бердяєв: «Переворот у всіх сферах життя починається з появою машини. Відбувається ніби виривання людини з надр природи, помічається зміна всього ритму життя. Раніше людина була органічно пов'язана з природою, її суспільне життя складалося відповідно до життя природи. Машина кардинально змінює ці відносини між людиною та природою. Вона стає між людиною та природою, вона не лише ймовірно підкорює людині природні стихії, але вона підкорює й саму людину; вона не лише в чомусь звільнює, але й по-новому поневолює її» [1]. Здавалося б, нові технології повинні полегшити спосіб життя людини, проте з часом вони перетворюють людське буття на просте існування. У ХХІ ст. результатом цих еволюційних змін стає виникнення нового типу Людини – людини, яка подолала своє біологічне буття, страх перед смертю, яка може перебувати одночасно в кількох просторах (реальному й віртуальному) і живе в середовищі, що ми називаємо Суспільство 2.0. Ми ніяким чином не хотіли б применшити важливість нових технологій у людському бутті, основним нашим завданням є показати зміни, що відбулися з людиною в ХХ–ХХІ ст., спричинені ренесансним універсалізмом, раціоналізмом Нового часу й науково-технічним прогресом, що невпинно завойовував усі сфери людського буття.

У сучасних наукових колах термін «постлюдина» став ключовим для позначення онтологічних, епістемологічних, біотехнологічних змін у бутті людини в ХХ–ХХІ ст. Цей термін почав уживатися на позначення будь-яких сучасних поглядів на людину, що, зрештою, створило методологічну й теоретичну плутанину серед науковців.

Термін «постлюдина» почав залучати до себе постгуманізм, трансгуманізм, новий матеріалізм, частково антигуманізм і метагуманізм. Найбільш дискусивними галузями в цьому ключі стали постгуманізм і трансгуманізм. Ф. Феррандо вказує на наступні причини зазначеної плутанини: «...Обидва рухи виникли в кінці 80-х – на початку 90-х і вказували однакові теми та інтереси. Прихильники цих рухів поділяли сприйняття людини як живої істоти, стан якої не є остаточним та є змінним (*тобто еволюція людини самою людиною не закінчується – прим. Н.С.*), проте перспективи й корені цих питань не були однаковими. Крім того, концепція постгуманізму сама по собі інтерпретувалася трансгуманістичними поглядами на людину, яка в кінцевому результаті може настільки радикально себе змінити, що стане причиною появи постлюдина в трансгуманістичній епосі» [9]. Таку плутанину слушно пов'язати з постантропоцентричними й постдуалістичними підходами постгуманізму, що містять як філософський, так і культурний аспекти. Отож, у контексті названих досліджень, префікс «пост-» почав фіксувати перехід того чи іншого культурного феномена в інший якісний стан, указуючи на іншобуття Людини, яка в постмодерній культурі прийшла на зміну Людини «традиційної».

Криза гуманізму, на думку мартиніканського філософа Франца Фенона, пов'язана, передусім, із його прагненням створити одноманітність і нав'язати світогляд обмеженого кола людей як певну універсальну істину для всього людства. У своїх розвідках він зауважує: «Усі цінності середземноморської культури – тріумф гуманізму, просвітництва та краси – перетворюються на безживний, безбарвний дріб'язок. Усі розмови виявляються купкою мертвих слів. Цінності, покликані, як здавалося, ушляхетнювати душу, виявляються нікчемними, бо не мають жадного стосунку до конкретної боротьби, що в ній бере участь народ» [6]. Луї Альтюссер вважає гуманізм історично обмеженим. Висловлюючись стосовно постгуманізму, дослідник зауважує: якщо в гуманізмі особистість – це природне явище, то в «постгуманізмі» особистість – результат суспільного розвитку, певних соціальних умов. Отже, гуманізм у деяких випадках сприймається як певна ідеологія, а тому не може забезпечити об'єктивне знання реальності. Саме тому під терміном «постгуманізм» розуміють невизначену, проте бажану ідеологічну альтернативу, протест проти традицій гуманістичної думки. Відповідно, постгуманізм – це любов до людини після гуманізму. М. Фуко, звертаючись до проблеми людини в історії, розглядає явище «смерті людини» як руйнування образу Людини, створеного гуманізмом. З-поміж основних причин вказаного процесу дослідник називає неможливість гуманістичної думки Ренесансу й раціоналізму класиків досягнути Людину. [7]. Відтак, постгуманізм постає як прорив у вимір Іншого шляхом відмови від уявлення про єдину Істину й загальнолюдське Добро.

Поступове злиття людини з машиною стає предметом аналізу Донни Гаравей у її «Маніфесті кіборга». Дослідниця зазначає, що людина не в змозі більше сприймати саму себе як людську істоту, тому правильніше було б проголосити себе кіборгом. «Кіборг – істота постгендерного світу, що не має нічого спільного з бісексуальністю, доєдипальним симбіозом, невідчуженою працею чи іншими спокусами органічної цілісності, досягнутої остаточним привласненням сили частин вищою єдністю...

Можна сказати, що кіборг не має власної історії в її західному розумінні, і це парадоксально – адже кіборг представляє жахливий апокаліптичний телос загостреного домінування Заходу в абстрактній індивідуалізації; скінченне «я», нарешті вивільнене від усіх залежностей; людину в космічному просторі...» [4]. Донна Гаравей виділяє три вирішальних межових злами в історії людства, що дозволили сформувати образ кіборга як людину майбутнього:

– біологічно-детерміністська ідеологія, у результаті якої кіборг з'являється там, де порушується кордон між людиною й твариною;

– розрізнення між твариною-людиною (організмом) і машиною (технологічний детермінізм). Наділяючи докібернетичні машини «привидом духу», дослідниця робить наголос на тому, що машини кінця ХХ ст. фактично знівеливали різницю між природним і штучним, розумом і тілом, внутрішнім і зовнішньо сконструйованим. Відтак, на думку вченої, «наші машини жваві, самі ж ми – страшенно інертні»;

– розмитість межі між фізичним та нефізичним. Донна Гаравей бачить світ майбутнього безстатевим, таким, що не має ні кінця, ні початку. Кіборги, на її думку, не можуть становити загрози для людини, адже сама вона частково стає кіборгом. Відтак, виникає питання, чи може людина, частково ставши машиною, зберегти в собі людські якості?

На цей час людство настільки тісно контактує з машиною, що межа між штучним та природним і справді поступово зникає. Людина, сформована єдиними технологіями, прагне більшого єднання зі світом машин, а це, у свою чергу, призводить до втрати нею своєї ідентичності. До питання взаємин у межах «людина-машина» звертається у своїх працях французький філософ Жан Бодрійяр. Він розглядає постгуманістичну реальність як світ машин, що турбуються про людей: «Із віртуальними машинами проблем більше не існує. Ви вже не є ні суб'єктом, ні об'єктом, ні вільним, ні відчуженим, ні тим, ні іншим: ви перебуваєте в стані захоплення комутаціями. Відбувся перехід від пекла іншого до екстазу одного й того самого, з чистилища змін до штучного раю схожості. Дехто скаже, що це ще більше рабство, але Людина Телематична не може бути рабом, адже не має своєї волі. Немає вже відторгнення людини людиною, є лише гомеостаз людини з машиною...» [2]. На думку дослідника, умови постгуманізму можна сприймати як вбивчу досконалість штучного середовища, що охоплює весь світ. Подібне уявлення зближує концепцію Ж. Бодрійяра з «трансгуманізмом», проте, на відміну від дослідника, представники останнього вірять, що нові технології є шляхом до свободи, здоров'я та добробуту людини. Так, засновник міжнародної трансгуманістичної організації Н. Бостром у своїй праці «Історія трансгуманістичної думки» (2005 р.) зазначає: «...Якщо суперінтелект, чи молекулярна нанотехнологія, чи завантаження свідомості, чи будь-яка інша, так само революційна технологія буде розроблена, очевидно, що умови людського існування будуть радикально змінені... Віртуальна реальність; передімплантаційна генетична діагностика; генна інженерія; речовини, що покращують пам'ять, концентрацію, бадьорість і настрій; речовини, що збільшують продуктивність праці; косметична хірургія; операції зміни статі; протези; ліки від старіння; більш тісні людино-комп'ютерні інтерфейси: ці технології або вже існують,

або їх можна очікувати протягом кількох десятиліть. Поєднання цих технологічних можливостей... може глибоко перетворити умови людського життя...» [3].

Отже, основним завданням трансгуманізму є зробити всі ці досягнення в науці максимально доступними. Указаний напрям передусім розглядають як раціональний світогляд, що ґрунтується на осмисленні досягнень науки, визнає можливими й бажаними фундаментальні зміни людини за допомогою сучасних технологій з метою усунути страждання, старіння й смерть, а також значно посилити фізичні, розумові та психічні здібності людини.

До ідеологів трансгуманізму зараховують англійського філософа та футуролога Макса О'Коннора, який працював під псевдонімом Макс Мор. У 1990 р. він розробив доктрину «Принципи екстропіанства», у якій виклав основні шляхи переходу людини в постлюдський стан існування. Свою основну ідею Мор виражає так: «Коли технологія дозволить нам подолати самих себе в психологічному, генетичному та нейрологічному аспектах, ми, ті, хто став транслюдьми, зможемо перетворити себе в постлюдей – істот, які мають безпрецедентні фізичні, інтелектуальні та психологічні здібності, які можуть самопрограмуватись, є потенційно безсмертними та нічим не обмежені» [11]. Як бачимо, М. Мор фактично використовує основний постулат постгуманізму – вихід за межі суб'єктивності людського виду.

Основною метою трансгуманізму є постійне вдосконалення людини, що ґрунтується на найновіших відкриттях науково-технічного прогресу. Для досягнення зазначеної мети трансгуманізм пропонує: підтримувати науково-технічний прогрес, розширюючи цим самим свободу людини; протистояти вченню та організаціям, що мають на меті відмову від технічного розвитку, повернення до природи, релігійний фундаменталізм, традиціоналізм тощо; вивчати досягнення науки й техніки, частково ігноруючи небезпеку й моральні проблеми, що їх супроводжують.

Трансгуманізм, спираючись на останні розроблення в галузях природничих наук, закликає до надання права людині самостійно вирішувати, коли померати. Б. Жуссе-Кутюр'є у своїй книзі «Трансгуманізм. Чи варто боятись майбутнього?», аналізуючи рух трансгуманізму з погляду біоетики, зазначає: «Трансгуманізм погоджується з багатьма цінностями традиційного гуманізму, серед яких слід назвати повагу до людської, так само, як і до «трансгуманної», тобто «транслюдської» особистості. Відмінності трансгуманізму від гуманізму, полягають у здатності трансгуманізму розпізнавати та передбачати радикальні зміни в житті людей в результаті наукових та технологічних відкриттів» [10]. У своїй праці дослідниця науково обґрунтовує можливість лікування спадкових хвороб за допомогою генної інженерії, пересадки більшості органів людського тіла, включаючи мозок, заміни хворих тканин синтетичними, а також суттєвого продовження життя людини. Авторка справедливо вказує на парадокс сучасного суспільства, зауважуючи, що, незважаючи на те що штучне серце («біонічний апарат, що замінює серце»), протезування більшості органів людського тіла стали нормальними явищами медичної практики в більшості країн, розмови про імплантанти, які стосуються людського мозку, викликають різку критику.

У межах трансгуманізму активно розробляють проблематику постлюдини,

людська природа якої трансформована завдяки біотехнологіям. Прихильники названого напрямку вже вважають себе транслюдьми, бо покращують своє тіло за допомогою імплантатів та активно використовують комп'ютерні технології. Відтак, транслюдина буде перетворюватися на постлюдину за допомогою нанотехнологій, ліків для зміни станів свідомості й покращення пам'яті, генної інженерії тощо.

Подібні дослідження стали причиною гострого протистояння між представниками біоетики та трансгуманістами. Перші, критикуючи технологічну зверхність над людською природою, наголошують на дегуманізації шляхом втрати різноманітних традиційних «смислів». На нашу думку, це цілком слушне зауваження, адже такі смисли, як життєвий цикл, стать тощо є на сьогодні на межі зникання. Ф. Фукуяма, звертаючись до тематики найбільш впливових технологій, що можуть бути використані для створення постлюдини, виокремлює 4 їхні класи: технології для маніпулювання мозком людини з метою змінити її поведінку; нейрофармакологічні впливи, або застосування медичних препаратів, що дозволяють модифікувати емоції та поведінку людини; технології, спрямовані на суттєве продовження життя людини; технології генної інженерії [8, с. 155–156].

Ці технології на сучасному етапі належать до класу так званих технологій HI-HUME, спрямованих на маніпуляцію індивідуальною й масовою свідомістю. Їхній вплив є настільки вагомим, що вони здатні руйнувати механізми саморегуляції людського індивідуального й соціального простору. Поява технологій HI-HUME, на думку російської дослідниці О. Жукової, стала можливою лише після появи та стрімкого розповсюдження сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій, що дозволили обробляти масштабні масиви інформації та транслювати на великі території потрібні інформаційні потоки [5, с. 30–31]. Активне використання зазначених (і не лише) технологій відкриває перспективу для теорії технологічної сингулярності, яка передбачає винайдення штучного інтелекту, що перевершить людський розум і буде здатний до самовдосконалення; інтеграцію людини з обчислювальними машинами; покращення можливостей людського мозку за рахунок біотехнологій. На початку 2000 р. Еліезер Юдковські, американський фахівець з розвитку штучного інтелекту, виділив дві, на його думку, ознаки наближення ери технологічної сингулярності: зростає техногенне безробіття й екстремальне швидке розповсюдження ідей. Ураховуючи вірусність розповсюдження новин / псевдоновин у мережі Інтернет, людство наближається до певної точки у своєму розвитку, рух від якої кардинально змінить погляд Людини на саму себе.

Як бачимо, дискурс постлюдського є безперервним процесом обміну різними поглядами, що стосуються спроб змінити умови життя сучасної людини. Постгуманізм і трансгуманізм пропонують безліч шляхів до переосмислення можливих екзистенційних результатів. Трансгуманізм відкриває дискусію про вплив технологічних і наукових розвідок на еволюцію людського існування; постгуманізм, будучи сформованим на постантропоцентризмі й постгуманізмі, не визнає науку й техніку основними рушіями людського розвитку, здійснюючи акцент на гармонійному існуванні людини-машини. Певною мірою, у контексті цієї проблеми, ми можемо звернутися до біоетики, а саме, до аболіціонізму – руху, що схвалює

використання біотехнологій, проте в цьому контексті виникає запитання, чи не призведе вказане явище до стирання значення аксіологічної природи людини, чи є місце в постлюдському просторі таким цінностям, як моральність, свобода, щастя? Чи зможемо ми говорити про Людину в дискурсі технологічного мислення нашої цивілізації? Це питання, на нашу думку, потребує окремих наукових розвідок.

Література:

1. *Бердяев Н.* Смысл истории [Електронний ресурс] / Николай Бердяев. – Режим доступу : Николай Бердяев. Смысл истории // http://www.krotov.info/library/02_b/berdyayev/1923_019_5.htm.
2. *Бодрийяр Ж.* Прозрачность зла [Електронний ресурс] / Жан Бодрийяр // М. : Добросвет. – 2000. – Режим доступу : http://molotoff.info/books/prozorist_zla.txt.
3. *Бостром Н.* История трансгуманистической думки [Електронний ресурс] / Ник Бостром. – 2005. – Режим доступу : <https://yugothfungus.wordpress.com/2015/05/11/%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%B3%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9-%D0%BC%D1%8B%D1%81%D0%BB%D0%B8/>
4. *Гаравей Д.* Маніфест кіборга [Електронний ресурс] / Донна Гаравей. – Режим доступу : <http://izin.com.ua/cyborg-manifesto/>.
5. *Жукова Е.* Человек в плену hi-hume / Елена Жукова // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2007. – №11. – С. 30–31.
6. *Фанон Ф.* Про насильство [Електронний ресурс] / Франц Фанон // Гнані та голодні. – Режим доступу : <https://vpered.wordpress.com/2010/11/22/fanon-de-la-violence/>.
7. *Фуко М.* Слова та речі [Електронний ресурс] / Мішель Фуко. – Режим доступу : <http://www.lib.ru/CULTURE/FUKO/weshi.txt>.
8. *Фукуяма Ф.* Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Фрэнсис Фукуяма. – М. : «Аст»; «Люкс», 2004. – С. 155–156.
9. *Ferrando F.* Posthumanism, Transhumanism, Antihumanism, Metahumanism, and New Materialisms: Differences and Relations" / Francesca Ferrando. // Existenz : an international journal in philosophy, religion, politics, and the arts. – 2013. – №8. – С. 26–32.
10. *Jousset-Couturier B.* Le transhumanisme. Groupe Eyrolles : Faut-il avoir peur de l'avenir ? / Béatrice Jousset-Couturier, 2016. – 188 с. – (Eyrolles). – (ISBN : 2212563930).
11. *More M.* The Philosophy of Transhumanism [Електронний ресурс] / Max More // John Wiley & Sons, Oxford. – 2013. – Режим доступу : http://media.johnwiley.comhttp://media.johnwiley.com.au/product_data/excerpt/10/11183343/1118334310-109.pdf.au/product_data/excerpt/10/11183343/1118334310-09.pdf.

Надійшла до редакції 28.10.2016. Розглянута на редколегії 02.12.2016

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Дзєбань А.П.

Кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ» Широка С.І.